

Week 12 – De Nieuwe Keizersgracht 15-39

In 1662 werd een begin gemaakt met de nieuwe uitleg die de stad Amsterdam zijn kenmerkende halvemaanvorm zou geven. Natuurlijk waren de terreinen, die aan de stad toegevoegd gingen worden, geen braakliggende stroken grond. Alle bebouwing erop werd gesloopt en er werd opnieuw verkaveld volgens de plannen voor

Boven: De Nieuwe Keizersgracht rond 1964. De verkeersdoorbraak van de Weesperstraat heeft zijn tol geëist, maar de drie halsgevels 15-19 zijn de dans ontsprongen. Dit deel van de nieuwe stadsuitbreiding bleef tot 1727 onbebouwd om het St. Anthoniskerkhof te kunnen uitbreiden.

Rechts: Het St. Anthonieskerkhof had de ingang aan de Nieuwe Herengracht. Gerrit Lamberts tekende in 1816 een begrafenisstoet vanaf de Weesperstraat op weg naar het kerkhof.

de Vierde Stadsuitleg – ook wel de 'Nieuwe Vergroting' genoemd – van de stadsarchitect Daniël Stalpaert en stadslandmeter Cornelis Danckerts.

Aan de oostkant van de stad lag op het grondstuk – dat tegenwoordig omgrend wordt door de Weesperstraat, Nieuwe Keizersgracht en Hortusplantsoen – het Sint Anthonieskerkhof. Bij keur van 8 mei 1640 was bepaald, dat daar alleen mensen moesten worden begraven, die niet over een eigen graf of een grafkelder in één van de kerken beschikten. Aangezien men zich altijd in een dergelijk graf kon inkopen, waren deze kerkhoven dus voor minder- en onvermogens bestemd. De eerste begrafenis vond plaats op 17 juli 1640. Toen de wallen werden verplaatst tot aan de huidige Sarphatistraat, veranderde de omgeving van het kerkhof in korte tijd drastisch. In december 1663 werd aan de Weesperstraat begonnen en de aan-

liggende erven werden te koop aangeboden. De straat kruiste vier nieuw-te-graven grachten: Nieuwe Heren-, Nieuwe Keizers-, Nieuwe Prinsen en Nieuwe Achtergracht.

Al verliep de bebouwing van dit oostelijk stadsdeel niet zo vlot, de Weesperstraat werd al spoedig een geliefkoosde woonplaats voor de vele Oost-Europese en Portugese Joden, die naar ons land emigreerden. Zo kwam het dat het Sint Anthonieskerkhof al snel geheel ingebouwd was. Men raakte er wel steeds meer van overtuigd, dat dit een zeer ongewenste toestand was. Ook al vaardigde de landelijke overheid reeds decreten uit waarbij het begraven binnen de bebouwde kom werd tegengegaan, Amsterdam legde alles naast zich

neer. Er waren particulieren die aanboden aan om een begraafplaats naar de eisen des tijds in te richten, bijvoorbeeld in Diemen, maar alles stuitte op de muur van onwil. Mejuffrouw dr. I. H. van Eeghen schreef in 'Amstelodamum' enkele treffende artikelen over de strijd tegen de ongewenste toestanden. Deze strijd duurde tot 1 januari 1866. In dat jaar werden alle oude kerkhoven voor begraven geslo-

Boven: Na de restauratie met de studentenflat als nieuwe buur.

Links: Huisnummers 15-19 voor de restauratie. Het middelste pand werd opgevijzeld maar zal weer teruggebracht worden op de lijn van de burens.

ten verklaard; hiertoe behoorde ook het Sint Anthoniskerkhof. In 1870 werd een stuk van het kerkhofterrein in gebruik genomen als proeftuin voor de Hortus Botanicus, waar de vermaarde professor H. de Vries zijn beroemd geworden proeven kon nemen.

Nieuwe Keizersgracht 15-17-19

Vlak naast het moderne flatgebouw aan de Weesperstraat prijken sedert mei 1965 drie gerestaureerde gevels uit het jaar 1736. Op de foto's kan men zien wat er is gebeurd. Nummer 17, dat vroeger opgevijseld was, is weer tot zijn oorspronkelijke hoogte teruggebracht. Als middelste deed het 't niet eens zo slecht in die gewijzigde vorm.

Pas op 5 mei 1727 werden de erven in dit blok langs de Nieuwe Keizersgracht en Muidergracht, waarin ook het Sint Anthoniskerkhof lag, uitgegeven. Dat was niet om hygiënische redenen, want de Weesperstraat was hier al in de 17de eeuw bebouwd, maar waarschijnlijk had men nog rekening gehouden met een eventuele uitbreiding van het kerkhof. François Straalman werd voor f 7500.- eigenaar van de drie eerste erven naast de huizen van de Weesperstraat, die alledrie tot aan het kerkhof doorliepen. Sommigen van de kopers op de veiling van 1727 bouwden direct, maar het zou nog tot 1735 duren voor ook déze erven bebouwd werden.

Na de grote sloop van de Weesperstraat werden de drie panden in 1965 gerestaureerd. Ze grenzen aan het studentenhuys in de Weesperstraat dat door Herman Herzberger is ontworpen en dat hier, ter wille van de geleidelijke overgang, wat lager afloopt. Herzberger kreeg hiervoor de architectuurprijs van de Stad Amsterdam.

Rechts: Nieuwe Keizersgracht 33, een pand met geschiedenis

Nieuwe Keizersgracht 33

Bij de eerste aanblik van de gevel valt op dat dit huis uit 1902 anders is dan de buurhuizen. Dat het hier om een prachtig voorbeeld van Art Nouveau gaat, zie je pas goed als je dichterbij komt: de balkonversiering, het tegeltableau in de portiek, de bewerking van de houten voordeuren, de sierlijke handgrepen, alles ademt de verfijnde stijl van deze periode. Het huis is ontworpen door Lubertus Jacobus de Wolf. We moeten hem niet verwarren (zoals in enkele publicaties over dit pand is gebeurd) met de beroemde architect Lodewijk Antonius Hermanus de Wolf, die in Den Haag een aantal prachtige panden ontworpen heeft. Lubertus begon zijn loopbaan als jongmaatje in de bouwvakken en was eigenlijk aannemer. Door een financiële crisis hiertoe genoodzaakt, begon hij in 1908 zelf plannen

uit te werken en geleidelijk tekenwerk aan te nemen voor particulieren. Zijn bureau verwierf allengs bekendheid. Behalve verbouwingen ontwierp hij winkelpuien en bouwde hij o.a. verschillende woningen en kantoren.

Huis van rabbijnen en schuilsynagoge

Begin 20e eeuw werd het benedenhuis bewoond door de familie Cattella die diverse functies in het kerkbestuur van de Portugese Synagoge bekleedde, en vlak na de oorlog kwam opperrabbin Justus Tal vanuit de onderduik in het pand wonen.

Vlak voor de oorlog kwam het echtpaar Elisabeth en Salomon Mendes Coutinho-Sarphati in het benedenhuis wonen. Coutinho was de sjammasj (koster) van de Portugese Israëlitische Gemeente in de vlakbij gelegen synagoge. In 1941 verhuisden zij naar de tweede verdieping. Bij een van de laatste razzia's in mei 1943, werden ze op transport gesteld naar Westerbork. Dankzij het Ariërbewijs van Elisabeth waren ze drie maanden later weer terug in Amsterdam. Dit bewijs hadden ze te danken aan hun buurman Cees Teutscher, die al eerder haar vader Joseph en zuster Marianne met valse papieren uit de Hollandsche Schouwburg had weten te krijgen.

Omdat de synagoge inmiddels gesloten was, werden er, vanaf het najaar 1943 tot aan de bevrijding in 1945, op zaterdag en de Joodse feestdagen diensten gehouden op de tweede verdieping. In het diepste geheim was bovendien de kelder aan de achterkant van het huis ingericht als mikwe (ritueel bad). Dit was alleen mogelijk omdat de toenmalige bewoner van het benedenhuis, de schilder Anton Witsel, meehielp waar hij kon. Hij heeft zijn herinneringen en verschillende tekeningen gepubliceerd in: *'De schuilkerk der Joden, Nieuwe Keizersgracht 33'*.

Elisabeth droeg al voor de oorlog de zorg voor de rituele reiniging van overleden joodse vrouwen. Hier ging ze mee door toen de lichamen van overleden onderduikers, zowel mannen als vrouwen, tijdelijk in de kelder van het benedenhuis werden bewaard. Het ging hier om mensen die graag joods begraven wilden worden. Het was een hachelijke – want door de bezetter verboden – onderneming om de lijken weg te brengen naar het *Jodenmanussie*, zoals de Israëlitische Begraafplaats Zeeburg in de volksmond genoemd werd.

Vorige pagina en boven: tekeningen van Anton Witsel van de schuilsynagoge aan de Nieuwe Keizersgracht 33.

In ieder verhaal over de schuilsynagoge speelt het volgende wonder een belangrijke rol. Op Rosj Hasjana 1944 (het Joodse Nieuwjaar) werd er tijdens de druk bezochte dienst op de deur gebonsd en bij het opendoen trof Elisabeth een gevreesde SS-er tegenover zich. Dankzij haar tegenwoordigheid van geest wist ze de man de deur te wijzen door hem kalm maar beslist de andere kant op te sturen naar het adres Keizersgracht 33 bij het Centraal Station. Intussen waren de mannen vanaf tweehoog het dak op gevlucht. Zij konden later één-voor-één het huis weer verlaten. Voor hun inzet en moed zijn zowel Salomon als Elisabeth na de oorlog geëerd. Elisabeth bijvoorbeeld in 1992 met de eremedaille van de Stad Amsterdam.

-RS

Aan deze aflevering werkten mee: Ria Scharn, Anneke Huijser, Maaïke de Graaf en Arjen Lobach.

